

QSR – Edycja Polska

Przegląd Socjologii Jakościowej

Tom I, Numer 1 – Grudzień 2005

Krzysztof T. Konecki
Uniwersytet Łódzki, Polska

Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii
wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej.

Abstrakt

W artykule omówiono cztery główne strategie badawcze używane w socjologii wizualnej z użyciem fotografii: (1) fotografowanie jako podstawowe działanie badacza plus analiza materiałów wywołanych; (2) fotografie jako materiały zastane, przedstawiające określone obiekty o znaczeniu społecznym; (3) fotografie jako materiały zastane powiązane z materiałami wywołanymi, to jest z narracjami i komentarzami dokonany przez respondentów odnośnie pokazywanych im zdjęć; (4) użycie fotografii jako dowodu podpierającego wnioski, lub jako ilustracji dla wniosków uzyskanych z badań, w których głównymi danymi empirycznymi są teksty werbalne lub liczby. W odniesieniu do tych strategii przeanalizowano możliwości wykorzystania obrazu fotograficznego w jakościowej strategii badawczo – analitycznej zwanej metodologią teorii ugruntowanej.

Słowa kluczowe

socjologia wizualna, metodologia teorii ugruntowanej, fotografia, pojęcia uczulające, kontekst odkrycia.

Wprowadzenie

Fotografie są obecnie rzadko wykorzystywane w badaniach socjologicznych, choć tradycja ich używania, zarówno jako dokumentów 'udowadniających' pewne tezy, jak i materiałów analitycznych, istnieje już od przełomu wieku XIX i XX. W *American Journal of Sociology* pomiędzy rokiem 1896 a 1916 opublikowano 31 artykułów, w których użyto fotografii jako ilustracji bądź jako materiału dowodowego dla jakichś tez socjologicznych. Od 1914 roku, wraz ze zmianą redaktora, zmieniła się polityka pisma i w celu promowania bardziej 'obiektywnych', statystycznych raportów nie drukowano artykułów posługujących się fotografią (Holliday, 2000: 504). Mimo tej radykalnej zmiany polityki w tym jednym, ale niezwykle wpływowym socjologicznym piśmie, prezentowanie rozpraw socjologicznych było nadal związane z wizualizacją przedstawianych hipotez. Prawie od samego początku istnienia socjologii jako nauki akademickiej używano fotografii jako materiału empirycznego i

analitycznego, choć częściej wizualne metody reprezentacji i zapisu oraz analizy danych stosowano w antropologii kulturowej. Fotografii używano jako instrumentu społecznej analizy, szczególnie w zaangażowanej reformistycznie socjologii (zob. Becker, 1974: 3). Cywilizacja obrazu, w jakiej obecnie żyjemy, w coraz większym stopniu wymaga metod badawczych używających 'obrazu', a w konsekwencji także metod prezentacji i interpretacji danych oraz wniosków badawczych, gdzie bardzo ważną rolę pełnią określone 'wizualne wyobrażenia' pojęć oraz hipotez.

Czym jest, zatem, socjologia posiłkująca się fotografią lub nagraniem wideo, lub inną wizualną i elektroniczną formą obrazu jako metodą badawczą? Czym jest, w konsekwencji użycia takich technik badawczych, socjologia wizualna? Socjologia, z powodu silnych związków tradycją fenomenologiczną i społecznym konstrukcjonizmem, według S. Golda (1997: 3) jest dobrze dostosowana do zrozumienia, w jaki sposób różnorodne grupy ludzi interpretują wizualne wyobrażenia zgodnie z ich społecznym położeniem i społecznym kontekstem. Tak też można byłoby określić cele socjologii wizualnej, która jawi się w tym kontekście jako 'socjologia jakościowa', to jest używająca w badaniach empirycznych jakościowych metod pozyskiwania danych, ponadto dotyczy to również metod analizy danych i ich interpretacji. Socjologia wizualna wydaje się być szczególnie dostosowana do badań działania, interakcji i procesów komunikacyjnych oraz interpretacyjnych. Dlatego też jej zastosowanie w ramach tak zwanej socjologii interpretatywnej i interakcjonistycznej wydaje się czymś oczywistym. Jeśli założymy, iż świat społeczny jest konstruowany w interakcjach poprzez definicje sytuacji i uzgodnienia tych definicji przez wchodzących w interakcje ludzi, to kontekst i naoczność, współobecność i cielesność wydają się łatwe do wizualizacji. Typowe definicje sytuacji i motywy działań mogą być odczytywane z gestów, spojrzeń, ułożenia w przestrzeni fizycznej, rekwizytów, obiektów z otoczenia fizycznego sfotografowanych osób. Badacz terenowy jest zwykle blisko obserwowanych osób, grup i sytuacji. Używanie metody obserwacji, a więc i obrazu, będącego narzędziem obserwacji, do analizy takich sytuacji jest, zatem, niezbędne. Obraz pozwala łatwiej i bardziej szczegółowo zinterpretować kontekst działania podmiotu. Interpretacja, interakcja, działanie, jako trzy podstawowe pojęcia socjologii interpretatywnej, mogą być rozszyfrowane przy pomocy unaocznienia określonych kontekstów i znaczeń działań oraz interakcji w obrazie, na przykład fotograficznym lub nagraniu wideo.

Fotografia, jak i każdy inny obraz, jako materiał empiryczny wymaga odczytania. Odczytanie, tak jak widzenie obrazu, staje się jego interpretacją (Magala, 2000; Olechnicki, 2003: 213 – 276; por. także Harper, 1994: 407 - 408). Interpretacja ta może odbywać się na wielu poziomach/wymiarach (Ferrarotti, 1993: 88). Pierwszy wymiar to wymiar estetyczny dotyczący pewnych konwencji artystycznych użytych do przedstawienia fotografowanego obiektu. Jest on rzadko sytuowany w centrum zainteresowań socjologów, choć może się tak stać, gdy analizujemy społeczno historyczne uwarunkowania konwencji fotografowania i gdy socjologowie zajmują się fotografią jako sztuką (zob. Becker, 1982; Becker 2002: 341 – 343). Drugi wymiar to wymiar socjo-psychologiczny, w którym interpretacje dotyczą poziomu subiektywnego i interpersonalnego, gdy interesują nas motywy działań ludzi i ich definicje sytuacji. Trzeci wymiar to wymiar historyczno-kontekstualny, gdzie aspekt czysto indywidualny zostaje umiejscowiony w procesie historycznym i gdzie następuje synteza aspektu idiograficznego z nomotetycznym (Ferrarotti, 1993: 88). Czwarty wymiar, który można według nas dodać, to wymiar kulturowy, gdzie pewne idiomy reprezentacji określonych fotografowanych obiektów znajdują odzwierciedlenie, nie zawsze świadomie zamierzone, w analizowanych fotografiach

(por. Goffman, 1979). Piąty wymiar, według nas, to wymiar czysto społeczny, gdzie interpretacja cech położenia społecznego fotografowanych ludzi lub społecznych znaczeń fotografowanych obiektów staje się centrum analizy socjologicznej (por. Becker, 1982). Socjologia zainteresowana byłaby głównie poziomem piątym, czwartym, trzecim i drugim. Właśnie taka kolejność oddaje relewancję zainteresowań socjologicznych. Choć wszystkie te wymiary często są analizowane jednocześnie lub w różnej sekwencji działań badacza, z powodu ich związku ze sobą i wzajemnego warunkowania i wpływania na siebie.

Należy także pamiętać, że fotografie, na przykład fotografie prywatne, zawsze odnoszą się do pewnego meta-wymiaru, to jest temporalności. Fotografie są przedłużeniem lub 'protezą pamięci'. Pozwalają zachować określony moment czasowy zachowując określoną sytuację. Fotografując, tworzymy określony obraz w teraźniejszości dla przyszłości z tego, co wkrótce będzie przeszłością (Konecki, 2005: 162 – 163). Fotografia staje się również historycznym świadectwem podejścia do czasu. Fotografia XIX-wieczna dotyczyła na przykład czasu publicznego, zawierała pewną konwencję przedstawiania czasu i przemijania narodu, grup ludzi, natury lub gatunku ludzkiego w ogóle. Amatorska fotografia wieku XX przedstawiała czas indywidualny lub rodzinny, kontinuum pamięci jednostki, jej przewidywania odnośnie przyszłości i trwania, generalnie tego, co H. Bergson nazywał *durée* (Walker, Kimball Moulton 1989: 158). Wyraźne ślady tej tendencji obserwujemy także w XXI wieku.

Fotografowanie jako działanie a fotografia jako przedstawianie

Jak używamy fotografii w socjologii? Oto najważniejsze i najogólniej przedstawione strategie badawcze z użyciem fotografii:

1. fotografowanie jako podstawowa i celowa strategia badawcza;
2. użycie fotografii przedstawiających określone obiekty o znaczeniu społecznym do analizy jako materiałów zastanych;
3. fotografie jako materiały zastane powiązane z materiałami wywołanymi, to jest z narracjami i komentarzami werbalnymi dokonany przez respondentów odnośnie pokazywanych im zdjęć;
4. użycie fotografii jako dowodu podpierającego wnioski lub jako ilustracji dla wniosków uzyskanych z badań, w których głównymi danymi były teksty werbalne lub liczby i reprezentacje statystyczne danych, gdzie trzy powyższe strategie badawcze mogą być również użyte.

